

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Латифов Алихон Давлатович дар мавзӯи «Инъикоси масоили иҷтимоӣ дар ҳикояҳои Меҳруннисо Парвиз» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.03 – Адабиёти халқҳои кишварҳои хориҷӣ (адабиёти ҳиндӣ)

Диссертатсияи ҳозир ба таҳқику баррасии проблемаи бозтоби масоили иҷтимоӣ дар ҳикояҳои яке аз чехраҳои маъруфи адабиёти муосири Ҳиндустон Меҳруннисо Парвиз бахшида шудааст. Қобили зикр аст, ки дар чанд даҳсолаи охир адабиётшиносии тоҷик дар заминаи ҳиндшиносӣ ба пешрафтҳои қобили мулоҳизае ноил омадааст. Махсусан таҳқику омӯзиши насри имрӯзи Ҳинд миёни масоили матруҳа барҷастагии хос дорад. Таваҷҷуҳи муҳаққиқони ҷавон ба осори нависандагоне, ки дар адабиёти имрӯзи Ҳинд бо доштани ҷойгоҳи хос кам шинохта шудаанд, бештар мегардад. Яке аз чунин нависандагон Меҳруннисо Парвиз мебошад, ки мутаассифона бо вучуди соҳиби беш аз 17 маҷмӯаи ҳикоя ва романҳои мутааддад будан, ношинохта мондааст. Ҷойи хушнудист, ки осори ин нависанда ва махсусан ҳикояҳои ӯ барои нахустин бор аз ҷониби муҳаққиқи ҷавон, Латифов Алихон Давлатович мавриди таҳқиқи монографӣ қарор мегирад. Диссертатсияи Латифов А.Д. аз муқаддима се боб ва хулосаву рӯйхати адабиёт дар ҳаҷми 168 саҳифа таълиф шудааст.

Тавре ки аз унвони диссертатсия маълум аст, ҳадафи аслии диссертант баррасии ҳикояҳои нависанда дар иртибот бо масоили иҷтимоӣ аст ва ин беҳуда нест. Бояд офаридаи як адиб оинаи тамомнамои ҷомеаи ӯ, нишондиҳандаи сатҳи андеша ва зеҳнияти мардумаш бошад. Ин дар ҳоле даст медиҳад, ки нависанда дар фарҳангу таърихи дирӯзу имрӯзи худ умку ошноӣ дошта бошад ва битавонад дидаҳояшро бо кӯмаки вожагон баён кунад. Агар дар вучуди адиб заррае аз хунар мавҷуд аст, ӯ дар баёни воқеият даст меёбад.

Диссертант зимни тавсифи аҳамияту мубрамияти таҳқиқ талош менамояд, диққати муҳаққиқонро ба хусусиятҳои хоси ҳикояҳои нависанда ошно созад.

Диссертант дар муқаддимаи рисола атрофи аҳамияту ҷойгоҳ, пешинаи таҳқиқ ва сарчашмаҳои он, ҳадафу вазифаҳои таҳқиқ иброи андеша менамояд.

«Меҳруннисо Парвиз – намояндаи насли адибони давраи озодии Ҳиндустон» унвони боби аввал буда, дар ҷаҳор зерфасли он риштаҳои

мухталифи масири эҷодии нависанда таҳлилу арзёбӣ гардидааст. Дар зерфасли аввал ба таври мабсут бар асоси таълифоти муҳаққикон, иттилооти донишномаӣ ва ишороти худӣ нависанда тарҷумаи ҳоли илмии Меҳруннисо Парвиз тадвин шудааст.

Диссертант бо иттиқо ба иттилооти мавҷуд нақши хонаводаро дар рушду камоли нависандагӣ ва эҷодии Меҳруннисо Парвиз бисёр муассир медонад. Махсусан саҳми китобхонаи падар ва роҳнамоиҳои модар дар камоли эҷодии нависанда таъсиргузор будаанд. Аз мурури диссертатсия бармеояд, ки қисмати умдаи корномаи нависанда бо матбуот ва рӯзноманигорӣ гирех меҳӯрад. Худи нависанда низ нақши маҷаллаеро, ки худ гардонандаву сардабирии онро ба дӯш дошт, дар пайвндаш бо ҷомеа, адабиёт ва таъмили аҳдофи пешорӯяш бисёр муҳим арзёбӣ мекунад.

Бо назардошти ин ки дар шинохту маърифати ҳар адибе нақши нақди адабӣ корсоз аст, муаллифи диссертатсия дар зербоби дувум дидгоҳҳои мунаққидони адабиётро перомуни масири эҷодии Меҳруннисо Парвиз мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Нахустин нуктае, ки ноқидони осори ӯ ба он таъкид варзидаанд, аҳли русто будани ӯст, ки баъдҳо дар камолу шаклгирии сабку шеваи эҷодии ӯ муассир меафтад.

Зухро Афзал, ки ҳикояҳои М. Парвизро баррасӣ намуда, ба ин натиҷа расида, ки осори ӯ бозтобдихандаи воқеияти адабии кишвари ҳосе нест, балки дорои вижагии типие мебошад, ки дар ҳар кишвари дунё метавонад шабеҳи худро дошта бошад.

Ба андешаи олимони Зоҳида Ҷабин ва Зухро Афзал тасвири зан ва масоили бугранчи зиндагии эшон дар ҷомеае мисли Ҳиндустон аз мавзуоти меҳварии эҷодиёти нависанда маҳсуб мешавад.

Зимни тарҳу арзёбии таълифоти М. Парвиз муҳаққикон мақолоту навиштаҳои чӯдоғонаи ӯро роҷеъ ба адабиёт ва нақши нависандагони алоҳида дар инкишофу боландагии ҳунарии ӯ мавриди омӯзиш қарор дода, ба натиҷае расидаанд, ки саҳми Дҳармвир Бҳаратӣ, Камлешвар, Бҳишма Саҳнӣ, Маноҳар Шям Ҷошӣ, Авадҳ Нараян Мудгал дар ин амр бисёр ҷашмрас будааст. Аз муҳаққикони тоҷик профессор Ҳ. Раҷабов зимни арзёбии насри муосири ҳинд ва ҷараёнҳои тозаи он ба нақши муассири насри нави адабиёт таъкид варзида аз М.Парвиз низ зикри ном мекунад: «дар солҳои ҳаштодум намояндагони наслҳои гуногуни адабиёти ҳиндӣ ҳазинаи ҳикояи ҳиндиро боз ҳам ғанитар гардониданд. Баробари адибони шинохташуда ба монанди Камлешвар, Амаркант, Меҳруннисо Парвиз ва боз як қатор ҳикоянависони дигар, ки бо сабаби

дертар ба сахнаи адабиёт омаданашон ҳанӯз чандон машхур нестанд, кӯшиш намудаанд, то анъанаҳои демократии ҳикояи ҳиндиро давом диҳанд». (Диссер. Сах.?)

Донишманди фозил ҳамзамон бар ин назар аст, ки бо вучуди он ки дар адабиёти муосири ҳиндӣ тамоюлҳои тозае мисли «Ҳикояи нав», «Ҳикояи демократӣ», «Романи деҳотӣ» ва ғайра дар нимаи дуоми асри XX арзи вучуд намуданд, вале М. Парвиз ҳаргиз аз онҳо пайравӣ накард ва дар майдони адабиёт мустақилияти хешро ниғаҳ дошт.

Умуман диссертант дар ин бахш ақоиди бисёре аз муҳаққиқонро ниҳоят дақиқназарона таҳлилу арзёбӣ намудааст.

Дар зербоби сеюми боби аввал ба таври мухтасар осори Меҳруннисо Парвиз баррасиву арзёбӣ шудааст. Азҷумла хотирнишон гардида, ки мавсуф гарчанд дар жанрҳои мухталиф мисли мақола, очерк, ёддошт, сафарнома, ҳикоя, роман, асар эҷод намуда бошад, ҳам бештар бо ҳикояҳои худ дар ҷомеаи адабии кишвараш маъруфу машхур гаштааст. Ӯ муаллифи 6 роман аст, ки аз охири солҳои 60-уми асри гузашта ба баъд бо номҳои зерин ба нашр расидаанд: «Даҳлези чашмон» (1969), «Ҳонаи ӯ» (1972), «Қорча» (1977), «Барги танҳо» (1981), «Олами ботинии Самар» (2002), «Посанг» (2004).

Унвони маҷмӯаҳои маъруфттарини нависанда ба шарҳи зер аст: «Одаму Ҳаво», «Офтоби болои шохҷаҳо», «Одами хатокор», «Фалгунӣ», «Кӯтали охирон», «Қасе нест», «Боз як селоб», «Ҳикояҳои писанди мардуми Меҳруннисо Парвиз».

Матлаби дигаре, ки дар зербоби мазкур мавриди таваҷҷуҳи диссертант буда, масъалаи теъдоди ҳикояҳои нависанда аст. Гап дар ин аст, ки шумори аниқӣ ҳикояҳо маълум нест, танҳо бархе аз ноқидон теъдоди ҳикояҳоро 86 тахмин задаанд, ки дар 12 маҷмӯа гирд омадаанд.

Дар боби аввал ҳамчунин фаъолияти рӯзноманигории нависанда таҳқиқу баррасӣ гардидааст. Дар ин бахш махсусан нақши нависанда дар қори таҳриру таҳриргарӣ таъкид шудааст.

Дар рисола боби дувум ба таҳқиқи бозтоби масоили иҷтимоӣ дар ҳикояҳои Меҳруннисо Парвиз ихтисос дорад ва зимнан бояд қайд кард, ки ин боби асосии диссертатсия ба шумор меравад. Таваҷҷуҳи махсус ба ин масъала аз ҷониби диссертант беҳуда нест. Гап дар ин аст, ки ҳар ҳунарманде дар ҷомеаи ҳосе зиндагӣ ва фаъолият мекунад. Аз ин рӯ наметавонад бо он чи дар домани иҷтимоӣ мегузарад, бетафовут бошад. Гузашта аз ин қахрамонони осори ҳар нависандае бар хоста аз қонуни

ичтимоъанд ва чигунагии раванди ҳастии ҷомеа вобастаи сатҳи тафаккуру андеша ва зиндагии маишии онҳо аст. Диссертант талош варзида зимни тарҳи ин масъала мизони ҷаҳонигарӣ ва ҳунари нависандагии М.Парвизро мушаххас намояд.

Нахустин масъалае, ки дар зербоби аввали боби дувум мавриди таваччуҳи диссертант буда, бозтоби ҷойгоҳи занон аст ва ин беҳуда нест, зеро дар ҳар ҷомеае яке аз рукнҳои меҳвариро занон ташкил медиҳанд. Аз сӯйи дигар воқеияти айнии ҷомеаи ҷаҳонӣ гувоҳ бар ин аст, ки ҷойгоҳи занон на дар ҳама ҷавомеъ дар як сатҳу поя аст. Гузашта аз он мавзӯи зан, мавқеияти он дар конуни хонаводагӣ, дар ҷомеа, вазъи ҳуқуқии занон аз зумраи мавзӯъҳои мебошад, ки дар адабиёти тамоми қавму миллатҳо хузури комил дорад. Чун асрҳост, ки зиддияти пинҳону ошкор дар тарзи бинишу ҷаҳонбинии мардон нисбат ба занон дида мешавад. Маҳзи хотири ин мурури ҳикояҳои Меҳруннисо Парвиз нишон медиҳад, ки таҷассуми масоили иҷтимоӣ ва ҳосатан мушкилоти зан дар ҷомеаи Ҳиндустон яке аз мавзӯҳои калидӣ ба шумор меравад.

Унвонҷӯ ба хотири таъйиди проблемаи пайванди нависандаву ҷомеа, ҷараёнҳои таърихӣ ба ақидаву дидгоҳҳои бисёре аз мунаққидону адабиётшиносон маъруф истинод мекунад ва чунин натиҷа мегирад, ки осори ҳунари, ба таври ҳатмӣ бояд дар иртибот бо замону ҷараёнҳои таърихӣ, пайванди ҳунарманду ҷомеа тарҳу баррасӣ шавад.

Инъикоси масоили иҷтимоӣ дар ҳикояҳои нависанда пуршуморанд ва диссертант барои тасдиқи андешаҳои ҳикояҳои зиёдеро ба сифати мисол таҳлилу арзёбӣ мекунад. Бояд гуфт, ки шеваи таҳлилу баррасии диссертант нисбат ба шеваҳои маъмул мутафовит аст. Дар аксар маврид саъй карда аз тамоми ҷузъиёти дар матн омада барои бозгушоии ҳадафи нависанда истифода кунанд, калимаву таркибҳои калидии ҳикояҳоро мушаххас карда, умқи паҳнои дунёи нависандаро тарсим созад. Яке аз ҳикояҳои, ки мӯшикофона ва муҳаққиқона баррасӣ шуда «Нахли бесамар» аст, ки яке аз ҳикояҳои калонҳаҷми ӯст.

Мавсуф дуруст қайд мекунад, ки дар ҳикояи «Нахли бесамар», ки сӣ бахш дорад, адиб дар ҳар бахше бо тарзи ҳосе барои тарсими ҳадафи асли – нишон додани сатҳи пасти зиндагии мардуми нодор, иҷтимоӣ ақибафтода, мазҳари зиндагии мардуми ҷомеа, вучуди расму анъанаҳои роиҷ, ки бо доштани таърихи қадимаи тӯлонӣ дар зеҳнияти мардум саҳт нишастаанд, гом бардоштааст.

Воқеан ҳам дар матни ҳикоя ҳар тасвири аз манзараҳо, ҳалли вуқӯи падидаҳо, зикри мавҷудоту махлуқот, хуллас, ҳар вожае баёнкунандаи ҳадафу мақсадест. Ба андешаи диссертант замоне ки нависанда гандуму хӯшаҳои онро ба тасвир мекашад, манзури ӯ танҳо нишон додани гандуму гандумзор нест. Вай ба рукни аслии зиндагӣ ангушт ниходааст, ки тамоми масоили хурду бузуруги инсонӣ дар он хулоса мешавад.

Ин ҷузъиёт яъне “гандум” ҳангоме маъниву моҳияти иҷтимоӣ пайдо мекунад, ки аз он ҳамчун ғизо, пояи аслии зиндагии инсонҳо ёд мешавад. Тааммул дар атрофи ҷузъиёти аввал гувоҳ бар ин аст, ки дастрасӣ ба гандум барои аҳли ҷомеа, ки қарор аст, мавриди тасвир сурат бигирад, кори осоне нест.

Бозтоби воқеияти иҷтимоӣ ва проблемаҳо ба андешаи унвончӯ он дар бештари ҳикояҳои нависанда аз ҷумла «Нахли бесамар» зина ба зина бо пеш кашидани саҳнаҳои зиндагии қаҳрамонон, тасвири ашӯҳо, таъкид ба аносири муҳити атроф, мавқеияти маҳаллаи сукунат ва ғ. сурат мегирад, ки ин тарзи нигориш дар навбати худ гувоҳи методи реалистӣ дар адабиёт аст.

Бояд гуфт, ки нависанда дар таҷассуми проблемаҳои масоили иҷтимоӣ дорои бинишу диди хос аст. Нақди муносири ҳиндӣ дар ин замина ба натиҷаҳои матлуб расидааст: «маҳорату зеҳнияти эҷодӣ аз назар андохтан ба ҷомеа рушд мекунад. Паҳлуҳои дарку фаҳми зиндагӣ дар эҷодиёти ӯ ба назар мерасад. Аз ин рӯ, ҳаёти нависандаро берун аз офаридаҳои ӯ наметавон дид» (Диссер. Саҳ. 60).

Дар диссертатсия ба таври амиқ густурда ҳикояҳои дигаре мисли «Ошӯби зиндагӣ», «Қабри панҷум», «Хонаи нав» ва ғайра баррасӣ шудаанд.

Проблемаи дигаре, ки дар боби мазкур мавриди таҳлили амиқ қарор гирифтааст, нишон додани иртиботу пайвандҳои хонаводагӣ дар ҳикоёт аст. Унвончӯ бар ин ақида аст, ки нависанда дар тавсифу тарсими бадеии муҳити хонавода, таъсири волидайн дар пешрафту камоли зеҳнӣ, инкишофи ҷаҳонбинии фарзандон ва шарҳу баёни бархӯрду муоширати миёни хонаводаҳо ҳунари биловасф дорад.

Меҳруннисо Парвиз ба хонаводаи мавриди назар ҷанбаи типӣ мебахшад ва бадин восита фазои равонӣ, рӯҳу зеҳният, дунёи андеша ва

расму русум, боварҳои хонаводаҳоро бисёр хунармандона ба риштаи тасвир мекашад.

Диди хоси нависанда мударс дар марзи амалкарди мардуми табақаи миёнаҳол хузур дорад ва забону хунари ӯ саршори манзараҳову сахнаҳое аз воқеияти зиндагии иҷтимоӣ аст, ки бояд баён шавад.

«Хунари ҳикоянависи Меҳруннисо Парвиз (масоили зебошинохтӣ)» унвони боби сеуми диссертатсия аст, ки ҳадафи он арзёбии хусусиятҳои хунари ва ҷанбаҳои поэтикии корномаи нависанда аст.

Дар ин қисмат унвонҷӯ қайд мекунад, ки яке аз масъалаҳои мубрами адабшиносии имрӯз дарку маърифати муҳаққиқонаи ҳикояҳои нависандагонест, ки дар рушду камолоти ин жанри кӯҳан ба шуҳрат расидаанд.

Маҳзи хотири ин, диссертант дар зербоби аввал ба таҳлили сабкии ҳикояҳо мепардозад. Бояд гуфт, ки барои таъйиди андешаҳои унвонҷӯ бештар ба ҳикояҳои алоҳидаи М. Парвиз таъваҷҷу аст. Дар рисола махсусан таҳлилу арзёбии ҳикояи «Шинохти хеш» ба таври амиқ дақиқ таҳлил шудааст.

Ҳикоя бо тасвири калтакалос дар сақфи хона оғоз мешавад. Ба ақидаи муҳаққиқони адабиёт шояд зуҳури як шайъ ба дарунмои асосии асар нақши корсоз надошта бошад, вале аз нигоҳи диссертант дар матни асар мақсади аслии нақши коргар надошта бошад, вале бо эҳтиёҷоти пинҳон дар манзари умумии асар пайванд дорад. Дар ҳамин ҳикоя нависанда шояд меҳодад, қаҳрамонро ба майдони амал бикашад, ӯро ба андешаву тафаккур водор созад. Шурӯи ҳикоя нишон медиҳад, ки он як, як нуқтаи оғоз дорад, ривоятгуна оғоз мешавад ва ҳуди ровӣ дар маркази ривоят қарор дорад. Барои қаҳрамон дидор бо калтакалос ба ёди ӯ эътиқоду боварҳои мардумро меорад, ки тибқи онҳо чунин дидоре фоли нек надорад. Аз сӯи дигар, пурсише дар зеҳнаш хуруҷ мекунад, ки оё дидори инсон низ ба хонаи калтакалос бадбахтиовар аст?

Дар ҳикояи «Шинохти хеш» ба воситаи шеваҳои равшаносона сайр дар дунёи даруни қаҳрамон, маърифати ҷаҳони андеша ва ақсуламалҳои ӯ нисбати аъмоли атрофиён сурат гирифтааст. Бояд гуфт, ки ба ин шеваву усул ҳикояҳои зиёде мисли «Модари Кашмир», «Садбарги сурх» таҳлилу арзёбӣ шудаанд.

Мурури ҳикояҳои нависанда унвончуро ба хулосае оварда, ки барҷастарин ҳунари нависандагии Меҳруннисо Парвиз иборат аз он аст, ки дар аксари ҳикояҳо тавониста, мазомини милливу суннатӣ ва хоссаро бо падидаҳои зоҳирии табиат ва нишонаҳои зоҳирии мазҳари зиндагии мардум омезиш додааст.

Диссертант бо назардошти ин ки муколама ё диалог дар ҳикояҳои М. Парвиз ҷойгоҳи чашмгир доранд, ин мавзӯро ба таври алоҳида таҳқиқу арзёбӣ намудааст. Мавсуф зимни таҳлили мавзӯи матруҳа бештар ба дидгоҳҳои адабиётшинос ва назарияпардозии машҳури рус М. М. Бахтин таъҷавар аст.

Унвонҷӯ қайд мекунад, ки муколама ё гуфтугӯҳо бештар дар матни ҳикояҳои Меҳруннисо Парвиз бо зарурати баёну тасвири фазоҳои хос истифода мешаванд, ки ҷолиби диққат аст.

Агар дар ҳикояҳои ӯ мо таззоду дилчаспӣ, ҷаззобият, вусъату доманаи бинишу андеша, зехнияти ҳосе эҳсос мекунем, ҳамаи он ҳосили вучуди муколамаҳо мебошанд.

Дар поёни рисола диссертант натиҷаи корашро дар дувоздаҳ банд хулосабандӣ кардааст, ки қобили мулоҳиза аст.

Дар радифи комёбиҳо дар диссертатсия баъзе камбудихо ба чашм мерасад, ки рафъи онҳо дар оянда аз ғоида холӣ нахоҳад буд.

1. Мурури рисола нишон медиҳад, ки дидгоҳҳои нависанда перомунӣ адабиёт, нависандагонӣ алоҳида, танқиди адабӣ ва кори таҳриргарӣ муҳити хонаводааш дар тарбияи эҷодии ӯ дар мақолоти зиёде тарху баррасӣ шудаанд. Ва ин масъала дар зербоби дувуми рисола, ки ба таҳлили дидгоҳқидон дар бораи осори ӯ ихтисос дорад ба таври кӯтоҳ қайд шудааст. Ба андешаи мо дар ҷаҳорҷӯби зерфасли алоҳида муфассалтар арзёбӣ намудани дидгоҳҳои ӯ бештар мебуд ва арзиши илмӣ рисоларо бештар менамуд.

2. Шавоҳиде, ки аз ҳикояҳо интиҳоб шудаанд, дар тарҷума оварда шудаанд. Ба фикри мо хуб буд, матни асл низ ё ба транскрипсия ё ба хатти аслӣ оварда мешуд. Ин барои муҳаққиқоне, ки ба забони асл ошноянд, бисёр муҳим аст.

3. Боби сеум низ яке аз бобҳои муҳимми диссертатсия ба шумор меравад. Вале ба андешаи мо матни боб ба таври комил фарогиру тафсиргари унвони он нест. Чун дар боло диссертант ба баррасии масоили зебошинохтӣ дар ҳикояҳо ишора карда, вале мисолҳои нақлшуда баёнгари ҳадаф нест.

4. Беҳтар буд, дар оғози боб диссертант зикр менамуд, ки атрофи кадом масоиле таҳқиқ хоҳад кард.

Албатта нуқсонҳои зикршуда ҷузъӣ буда, арзиши илмии рисолаҳо кам намесозанд.

Рӯйи ҳамрафта, рисолаи илмие, ки Латифов Алихон Давлатович анҷом дода, ҷавобгӯи талаботи адабиётшиносии муосир мебошад.

Аз ин ҷиҳат, метавон натиҷагирӣ кард, ки кори диссертационии Латифов Алихон Давлатович дар мавзӯи «Инъикоси масоили иҷтимоӣ дар ҳикояҳои Меҳруннисо Парвиз» таҳқиқоти ба анҷомрасида буда, ба талаботи бандҳои 10, 11, 12, 14 ва 16-и Карори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, №505 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор)» ҷавобгӯ аст ва муаллифи он Латифов А.Д. барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.03 - Адабиёти халқҳои мамӯлики хориҷӣ (адабиёти ҳиндӣ) арзанда аст.

Доктори илмҳои филологӣ, профессор,

мудир кафедраи назария

ва таърихи адабиёти Донишгоҳи

давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон

ба номи Садриддин Айни

 Солеҳов Ш. А.

Имзои Ш. Солеҳов -ро тасдиқ мекунам.

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои

махсуси Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ

Тоҷикистон ба номи С. Айни

E-mail: soleh59@mail.ru

тел: +992 987-65-00-43

 Назаров Д.
10.02.2021